

עדים שהזימו את עצמם

א. הגמרא במסכת מכות דף ג ע"א אומרת: "אמר רב יהודה אמר רב, עד זומם משלם לפי חלקו. מאי משלם לפי חלקו... אמר רבא באומר עדות שקר העדתי. כל כמיניה, כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. אלא באומר העדנו והזמנו בב"ד פלוני. כמאן, דלא כר"ע. דאי כר"ע הא אמר אף אינו משלם על פי עצמו. אלא, באומר העדנו והזמנו בב"ד פלוני וחויבנו ממון. סד"א כיון דלחבריה לא מצי מחייב איהו נמי לא מיחייב, קמ"ל".

ב. ותמהו התוס' שם בד"ה "באומר עדות שקר העדתי" — "לכאורה משמע דכי אמר הכי משלם חלקו דא"כ בקש להפסיד ממון חברו בעדותו. ולא נראה, דהא ליתא מאן דמשלם ממון אלא א"כ הוּם 'במקום פלוני עמנו הייתם'!" ולכן פירשו באופן אחר: "...לכן יש לפרש עדות שקר העדתי ושוב הוּמו שניהם וכו'" ע"ש. זאת אומרת שהתוס' דוחים הפירוש שהיתה הו"א בגמרא שעד שאמר "עדות שקר העדתי", ישלם מחמת שהזים את עצמו.

ג. אבל המעיין בשאר הראשונים על הסוגיא (הר"ח הרמב"ן והריטב"א) יראה שהם הבינו את הגמרא כפשט לשונה. שסברה לומר שבעקבות דברי העד, "עדות שקר העדתי", ישלם חלקו כעד זומם. ולכן הקשתה: "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", ואם כן, עדותו השניה שסותרת הראשונה אינה נשמעת, וא"א לדונו כעד זומם.

ד. ולכאורה קשה לפירושם, מדוע נזקקה הגמרא לקושיא זו. הרי יכלה לומר, שלא יתכן שישלם כיון שאין עדים נעשים זוממין על פי עצמן אלא על פי עדות אחרים בטענת "עמנו הייתם". כפי שהקשו התוס'. וכתב הרמב"ן בחידושו למכות שעדים שאומרים שקר העדנו, אף שאינם נאמנים לשנות דבריהם שהרי "כיון שהגיד שוב חוזר ומגיד", אף על פי כן, חייבים לשלם מדינא דגרמי ולא גרע מדן את הדין וכו'". ואם תקשה א"כ מהו שתמהה הגמרא: "כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", הרי יכלה להסביר שהתשלומים בדברי רב שעד זומם משלם לפי חלקו הם מדינא דגרמי? משיב על זה הרמב"ן, שכונת הקושיא היא שאין ניתן לפרש זאת בדברי רב, לפי שרב אמר ש"עד זומם משלם לפי חלקו" ואילו לפי זה התשלומין אינם מדין תשלומי עדים זוממין אלא מדין גרמי.

ה. והנה, הטור בחושן משפט סימן ל"ח כתב בזה: "אם אמרו עדים: שקר העדנו, כתב ר"ח לא מבעיא שאין משלמין על פי עצמן, אלא אפילו עדות שהעידו נכונה חשבינן ליה ומתקיימת. שכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד".

ו. וכתב הב"י שם: "וכתב במישרים נ"ב ח"ו, והא דאמר אין משלמין על פי עצמן דוקא כשאמרו העדנו בב"ד והזמנו ולא נגמר הדין לחייבנו ממון, והאמת העדנו; אבל אמרו שקר העדנו, משלמין על פי עצמן, למאן דדאין דינא דגרמי, שאין זה קנס. וכן כתב הרא"ש בתשובה וכו'. וממשיך הב"י: ולא ידעתי למה כתב רבינו (הטור) דין

זה (שקר העדנו) בשם ר"ח דהא גמרא ערוכה היא. ואפשר שגירסא אחרת נזדמנה לו שלא היה הדבר כ"כ מפורש". עכ"ל הבי"י.

ו. וכתב הדרכי משה שם על דברי בי"א אלה: "ולא ידעתי מה הוקשה לו דהא לא איתא בגמרא אלא שהעדו מתקיימת אבל לא איתא חתם שאין משלמין עפ"י עצמן. ולכן כתב בשם ר"ח (שאינן משלמין). והרא"ש חולק על זה וס"ל דמשלמין עפ"י עצמן כמ"ש בתשובה כלל נ"ח סי' ו' והביאו בספר מישורים נ"ב ח"ד, וכן כתב רבינו לקמן סימן מ"ו". עד כאן דברי הדרכי משה.

כלומר, הד"מ מפרש דברי הר"ח והטור בשמו, כתולקים על דין הרא"ש ורבינו ירוחם, ובאים לפטור את העדים אף מדינא דגרמי, כאשר אמרו שקר העדנו.

ז. והנה, הרמב"ם כתב בהלכות עדות (פרק י"ח הלכה ח'): "חיוב עדים זוממין לשלם במקום שחייבים לשלם, קנס הוא. ולפיכך אין משלמין על פי עצמן. כיצד, הרי שהעידו ונחקרה עדותן בבי"ד ואח"כ אמרו שניהם עדות שקר העדנו ואין לזה אצל זה כלום, או אמרו העדנו על זה בכך וכך והזמנו, אינם משלמין על פיהם. אבל אם אמרו העדנו... וכו'.

דברי הראשונים של הרמב"ם קשה להולמם. שהביא דוגמא אימתי פטורים מלשלם עפ"י עצמן, כשהעידו "עדות שקר העדנו". והרי על מקרה כזה אמרה הגמרא: "כל כמיניה, כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד"; וא"כ אין פטורם נובע מדין הודאה בקנס, אלא מכך שאין אנו שומעים כלל לדבריהם האחרונים הבאים לסתור את עדותם הראשונה.

וכתב הלח"מ שם: "בפרק כיצד העדים, אמר רב יהודה אמר רב, עד זומם משלם לפי חלקו, וכו' ואמרו שם, מאי משלם לפי חלקו אי לימא וכו' ואמר שם אמר רבא באומר עדות שקר העדתי. והקשו שם. "כל כמיניה כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד". ופרש"י ז"ל וכו' הוא יכול לחזור בו ויפטר הנדון מלשלם, ע"כ. ומשמע, דכיון דאינו נאמן לפטור הנדון, אינו מחיב עצמו בכך. ומפני כן כתב רבינו שאין משלמין על פי עצמם כשאומרים שקר העדנו. אבל רבינו ירוחם כתב במישורים נתיב א' ב' ח"ז דהא דאין משלמין על פי עצמן דוקא כשאמר העדנו בבי"ד והזמנו ואמת העדנו וכו' אבל אמרו העדנו שקר משלמין עפ"י עצמן למאן דדאין דינא דגרמי שאין זה קנס. וכ"כ הרא"ש בתשובות סוף כלל נ"ט וכו'". וע"ש באורך עד סוף דבריו.

כלומר, הלח"מ הביין שכונת הרמב"ם בדבריו כאן לפטור את העדים מדינא דגרמי, וא"כ מחלוקת יש בדבר בין הרמב"ם לבין הרא"ש ורבינו ירוחם. ופירושו ברמב"ם הוא כפירוש הד"מ בטור שהבאנו לעיל.

והש"ך בשו"ע חו"מ סימן ל"ח הקשה חמש קושיות חזקות על שיטת הד"מ והלח"מ, ולפיכך תירץ את הרמב"ם באופן אחר. שאת הגמרא יש להביין כשיטת התוס'. וביאור דברי ר"ח הוא: "לא מבעיא דאין משלמין עפ"י עצמן" פירוש, שלא נחשוב שיש כאן הזמה עצמית, והם חייבו עצמן, אלא שאין משלמין. ועוד, "שאפילו העדות שהעידו נכונה תשבינן ליה". פירוש, דסד"א שאמנם יש דין "כיון שהגיד" אבל סוף סוף כיון שחזרו מדבריהם הראשונים הועילו לענין זה שאם יבואו אחר כך עדים אחרים ויזימו אותם, לא תיחשב הזמתם הזמה. ולכן כתב ר"ח, שעדות שהעידו נחשבת קיימת גם לענין שאם יזימו אותם אח"כ, תיחשב הזמה להזמה, היות ודבריהם האחרונים הסותרים עדותם אינם נשמעים כלל בבית-הדין, וכאילו לא

נאמרו. ובוזה יובן גם הרמב"ם. שכונתו, במה שכתב שפטורים הם בדין מודה בקנס, היינו שהודאתם זו תעזור להם במקרה, ואחר הודאתם ששקר העידו יבואו עדים ויזימו אותם לא ישלמו. וההסבר הוא שכיון שהודו בקנס, אף שלא היתה כל שמעות לאמירתם השניה, הועילה להיחשב הודאה בקנס בכדי לפטור אותם גם אם יוזמו אח"כ ע"י עדים.

והנה אם אמנם תירוצו של הש"ך יפה הוא כשלעצמו, אבל הרמב"ם לא הזכיר 'והזימו'. ותוספת היא בדבריו שכונתו שתועיל ההודאה לענין אם יזימו.

(הערה: מה שהקשה הש"ך על הפירוש של הלח"מ ברמב"ם יש שתירצו ששיטת הרמב"ם שפטורים מדינא דגרמי משום שגרמי הוא קנס, ולכן אם הודו פטורים. אך גם זה קשה מאד לומר, גם אם נסכים שגרמי הוא קנס, שהרי הרמב"ם פותח דבריו בהלכה ואומר: עדים זוממין קנס וכו' לפיכך משמע שהפטור נובע מכך שדין תשלומי עדים זוממין הוא קנס).

אמנם, לולי דברי הלח"מ והש"ך, אפשר היה לפרש פירוש חדש בפשט לשונו של הרמב"ם. ואתמוך יתדותי בפירוש המאירי למכות ובפירוש רבינו יונתן מלוניל לב"ק. דאפשר לפרש דברי הרמב"ם כפשוטם, שעדים שאמרו שקר העדנו פטורים אמנם מטעם מודה בקנס, ולולי זאת היו משלמין כדין עדים זוממין. ואף ששום כת לא הזימה אותם, הם הזימו את עצמן בכך שאמרו עדות שקר העדנו, ונאמנים הם לגבי עצמן. ואף שידועה ההלכה: "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד", ומטעם זה אינם נאמנים בדבריהם האחרונים כלפי הנדון, אפשר שכלפי עצמן היו נאמנים ככל הודאת בע"ד, אלולי היה זה קנס. ואף שעדים זוממין אינם נעשים זוממין אלא בטענת 'עמנו הייתם' אפשר שזהו דוקא כאשר עדים אחרים מזימין אותם שאז כדי שלא יחשב הדבר להכחשה ול"תרי ותרי", גזרה תורה שדוקא בטענת 'עמנו הייתם' יחשבו זוממין (וידוע ביאור הטור). אבל כאשר הם אומרים על עצמם "שקר העדנו" נחשבים זוממין, והיו חייבים לשלם, לולי דין 'מודה בקנס פטור'.

[ואפשר להוסיף נופך בביאור הדבר. כי יתכן, שמה שגזרה תורה שעדים אינם נחשבים לזוממין אלא בטענת עמנו הייתם, הוא מפני שהתורה מחייבת כאן לא על המעשה אלא על אשר "זמם להרע". והנה ככל שנכחיש את העדים בכל טענה שתהיה, לעולם לא נוכל להיות משוכנעים שאכן זממו להרע לנידון. שכן תמיד יוכלו לומר, טעינו בראייתנו או טעינו במסקנתנו. ורק כאשר אנו מביאים עדים המעידים שהזוממים כלל לא יכלו לראות את המעשה הנידון, ברור לנו שהיה זמם להרע, ואין להם שום התנצלות, שהרי לא היו שם כלל. אך כל זאת שמם כשאחרים מזימים אותם. אבל כאשר העדים עצמם אומרים שקר העדנו אין לנו שום ספיקות בדבר זממם, ויש מקום לחייבם ע"ז].

ואל יפלא דבר זה בעינינו שיש מושג של "הזמה עצמית" שהרי הגמרא רצתה לומר שעד זומם משלם לפי חלקו באומר עדות שקר העדתי' ושם לא היתה הזמה על פי עדים וכמו שהתקשה התוס' בזה. ואמנם התוס' עצמם פירשן כונת הגמרא באופן אחר, אבל הר"ח, הרמב"ן ובעיקר — הרי"טב"א, פירשו הגמרא כפשטה מדין הזמה עצמית. ואף שהגמרא דחתה הו"א זו בטוענא: "כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" אפשר לומר שזהו דוקא בעד אחד משום שאין שייך בו הזמה ולפיכך חדשה

הגמרא שלא זו בלבד שאינו מוזם אלא אף אינו חוזר ומגיד וחשבינן עדותו לנכונה (וכדברי הר"ח) אבל בשני עדים שייכת 'הזמה עצמית'. ואף שכלפי הנדון לא יהיו נאמנים בגלל — 'כיון שהגיד', אפשר לומר שכלפי הנדון אין דבריהם האחרונים נמשמעים, כיון שעדותם נסתיימה מכבר. אבל לחייב עצמן נאמנים משום הודאת בע"ד.

והמאירי במכות כתב בפירושו: "אין משלמין עפ"י עצמן אם אמרו עדות שקר העדנו ובמקום פלוני היינו באותו היום. וכן אם אמרו העדנו הוזמנו". מן המקרה הראשון שהביא, ברורה כונתו להזמה עצמית שהרי הביא טענתם "במקום פלוני היינו באותו היום" שהיא טענת הזמה ולמה נזקק לה. ואף שאנו כתבנו כברי הרמב"ם שבהזמה עצמית א"צ לטענת 'עמנו הייתם', וטענת 'שקר העדנו' תחשב אף היא להזמה, הרי שמבחינה עקרונית שוים דברי המאירי לדברינו ברמב"ם.

והנה רש"י בדף ב ע"ב בד"ה "אף אין משלמין עפ"י עצמן" כתב: "אם הוזמו בב"ד ולא הספיק בע"ד להעמידן בדין על הזמתן עד שברחו ובאו לבי"ד אחר והודו שהוזמו בבי"ד פלוני".

והקשה עליו התור"ד בב"ק (דף ה'): "וקשיא לי טובא בהאי פירושא, שלאחר שהעידוהו עדים בבי"ד יפטר בהודאתו. ראה עדים ממשמשיין ובאין וקדם והודה פטור, אבל לאחר שבאו היעידוהו — לא. דא"כ ליתני העידוהו עדים ולא הספיקו לגמור דינו והלך לבי"ד אחר הודה פטור וכ"ש ראה עדים ממשמשיין ובאים. אלא ודאי ממשמשיין ובאין, דוקא. שעדיין לא העידו, אבל לאחר שהעידו, לא. וראיתי למפרש אחר שפירש כריש מכות כך. אם אחר גמר דין זה שהעידו עליו חזרו והזימו עצמן ואמרו עדות שקר העדנו אין משלמין עפ"י עצמן. ואע"ג דבאו אח"כ עדים והזימו. וזה נ"ל פתרון יפה דכיון שקדמו הן והודו אע"פ שבאו עדים אח"כ פטורין. דמודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור".

[קושייתו של התור"ד על רש"י אפשר לתרץ בשני פנים. הקצוה"ח תירץ שכיון שלגבי בית דין אחר לא היתה העדאת עדים, ונחשב הדבר למודה בקנס אף על פי שבבית הדין הראשון שבאו בו העדים אינו נחשב למודה בקנס. והגרנ"ט תירץ שלגבי עדים זוממין יש שני שלבים במשפט. בשלב ראשון דנים על הנדון. ובו הזימו את העדים ופטרו את הנדון, ואז, הנדון תובע תביעה מחודשת את העדים ויש דין חדש על העדים. ולכן, אף שכבר הזימו אותם קודם שתבע אותם בנדון עדיין לא היה עליהם דין, ואם הודו נחשבים כמודים בקנס].

אבל דברי התור"ד צריכים עיון. מדוע הם נחשבים למודים בקנס אם אמרו 'עדות שקר העדתי', שאם אין זה נחשב להזמה, א"כ אין זו גם הודאה בקנס. ואין לה משמעות לפטור!

ומוכת מכאן שגם לתור"ד יש יסוד של הזמה עצמית, לפחות כדי להחשיבם למודים בקנס.

ודבריו הם בניגוד לרש"י. שהרי הוא הכין בטור וברמב"ם שבגלל "כיון שהגיד" לא שומעים את דבריהם שהעידו שקר! וממילא אם יזימו אותם, נחשבת ההזמה להזמה. ובתור"ד מפורש להיפך.

ובספר חידושי רבינו יונתן מלוניל למסכת ב"ק מצאנו כתוב: "ואם יודו מעצמן אחר שהעידו שעדות שקר העידו, אינן נאמנין ותגמר עדותן כאילו לא הודו, ואותו

ראובן שהעידו עליו ישלם המאתיים זון, דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד, והן אינן משלמין לו, דמודה בקנס פטור למ"ד עדים זוממין קנסא הוא, ולמ"ד ממונא הוא, משלימין הן לו מאתיים זון והוא אינו משלם כלום*.

מפורשים דבריו שיש מושג של הזמה עצמית. ואם אמרו העדים: "שקר העדנו", דלגבי הנדון אין אנו מתחשבים בדבריהם כלל בגלל ההלכה של 'כיון שהגיד'. אבל לגבי עצמם הם פטורים למ"ד קנסא הוא, מדין מודה בקנס. ולמ"ד ממונא משלמין לו מאתיים זון מדין עדים זוממין! אמנם מה שכתב שהנדון אינו משלם הוא פלא. שהרי הכלל הוא — 'כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד'. וצ"ע. נמצא, המאירי ורבינו יונתן אמרו דבר אחד שיש מושג של הזמה עצמית בעדים האומרים שקר העדנו ולמ"ד קנסא הוא פטורים ולמ"ד ממונא חייבים ואין זה מדינא דגרמי אלא מעיקר הדין. (ובדבריו אי"א לומר שהתשלום מדינא דגרמי שהרי כתב שהנדון אינו משלם, וא"כ לא גרמו לו כל נזק). וא"כ אפשר לפרש בשופי את הרמב"ם כלשונו.

אמנם, עומדים לנגדנו דברי הרמב"ם בפתיחת דיני עדים זוממים. שכך כתב בפרק י"ח מהלכות עדות הלכה א' "מי שהעיד בשקר ונודע בעדים שהעיד בשקר זהו שנקרא עד זומם. ומצוה עשה לעשות לו כמה שרצה לעשות בעדותו לחבירו".

מדבריו שכתב "ונודע בעדים שהעיד בשקר" משמע שהזמתו ע"י עדים היא חלק מהגדרת עד זומם. ואולי אפשר לומר שכונתו רק לענין תשלומי עד זומם וצ"ע.

הערות העורך:

נראה לע"ד שכוונת רבינו יונתן במה שכתב "והוא אינו משלם כלום" היא שאינו נפסד כלום, שהרי כנגד מה שמשלם לפי הפס"ד הוא מקבל מהעדים.

אך מ"מ ברור שאי אפשר לפרש התשלום שלהם הוא בגלל דינאם דגרמי, שא"כ אין זה קשור לשאלה אם עדים זוממין קנסא או ממונא. וזהו על דין תשלום שמשלמים מצד ועשייתם לו כאשר זמם, שאין הוא משלם כלום (וגם אם כבר שילם מחזירים לו מה ששילם שלא כדין, א"כ אינו מפסד כלום ע"י תוס' ב"ק) ובוהו הוא שנחלקו תנאי אי זהו קנסא, משא"כ התשלום שיש לחייב העדים מצד שגרמו לו נזק לשלם, הרי אינו שייך כלל לענין ע"ז קנסא או ממונא, וע"כ הדין של שתהרי"ד הוא מצד זין ע"ז.

אך ניתן לפרש דברי הר"י מעין אלה שהביאם התורי"ד "וראיתי למפרש אחד שפירש ותמה בדבריו שורה, ואחרי המלים "דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד" יש להוסיף, 'ואם באו עדים אח"כ והזימום' הם אינם משלמים לו וכו'. ואז סוף דבריו מיושבים, דכיון שהזממו, הוא אינו משלם כלום, ואילו המשלם שלהם מוסיף? תלי במחלוקת דלמ"ד פ"נ קנסא פטורים כי קדמה הודאתם, ולמ"ד ממונא חייבים.

באשר לשאלה למה צריך דוקא שיימו ע"י צמנו הייתם דחוינן הן במאירי והן בתורי"ד שהוא דוקא כשזה בא ע"י שלא היו כאן, ולכאורה קיימת כאן הטענה של הרמב"ם דזהו רק בכדי שנוכח שיש כאן שקר, דאילו בהכחשה לא נתנה התורה נאמנות לאחרים על הקודמים, נראה דזה מוכח ממה דאמרינן דגם בבא הרוג בהגליו, דודאי שקר העידו ומ"מ אין בהם דין לעשות כאשר זמם, וזהו אפילו בהוכחשו קודם ע"י עדים, אלא מוכרח דגוה"כ היא שאין נענשים אלא בגוונא דהיו ע"י שלא היו באותו מקום.

אכן כשם שהמאירי מפרש הא דעדות שקר העדתי שהכוונה שאומרים לא הי' באותו מקום, הן כך ניתן לפרש גם ברמב"ם, ובוהו הוא פטור מצד דע"ז קנסא.